PhDr. Marian Zervan

EMIL BELLUŠ, ZAKLADATEĽ VEDY O ARCHITEKTÚRE A TEÓRIE ARCHITEKTÚRY NA SLOVENSKU

1. Zdôvodnenie témy

Je opodstatnené písať a hovoriť o Emilovi Bellušovi ako o zakladateľovi architektonickej vedy a teoretikovi architektúry? Ako to, že tento úsek ostal prakticky nepovšimnutý ani knižnými publikáciami, ani katalógmi a dokonca ani spomienkovými úvahami jeho žiakov pri jeho výročiach? (1) A to napriek tomu, že Emil Belluš v svojich "spomienkach" má ambíciu teoretikom architektúry byť. Sám o sebe píše, že riešil mnohé teoretické, metodologické a terminologické otázky architektonickej vedy a teórii venoval v svojich "pamätiach" celú sedemnástu kapitolu. (2) Belluš ale súčasne nenapísal ani jednu vedeckú monografiu zasvätenú metodológii vedy o architektúre, či teórii architektúry. Bol organizátorom viacerých vedeckých konferencií, z ktorých jedna sa ťažiskovo a cielene venovala vedeckým problémom architektúry. (3) Zároveň bol minimálne spoluiniciátorom vzniku vedeckých a odborných časopisov, predovšetkým časopisu technickej inteligencie Technický obzor slovenský, vedeckého periodika Architektúra a urbanizmus a odbornej revue Životné prostredie. Jeho zatiaľ jediný monografista Martin Kusý starší, ktorý sa venoval rôznorodým aspektom života Emila Belluša ako "kultúrneho dejateľa", píše o ňom však skôr ako o publicistovi, i keď sa v jeho texte objaví aj spojenie teoreticko-publicistická tvorba. (4) Uvedené diskrepancie boli pre mňa dostatočným motívom na to, aby som sa podujal opísať túto doposiaľ len deklarovanú, ale málo známu stránku i sféru Bellušovej činnosti.

2. Pokus o predbežné triedenie spisby

Emil Belluš bol tvorivým architektom a súčasne sa venoval písaniu o architektúre v pestrej mnohosti žánrov a tém. Tak ako sa doposiaľ nikto nevenoval zhodnoteniu jeho písaných textov, nikto podrobnejšie neupriamil pozornosť na to, aby sa pokúsil z jeho tvorby vyabstrahovať a zovšeobecniť nejakú ucelenú teóriu alebo estetiku architektonickej činnosti. Aj keď existujú počiatočné výskumy najmä jeho kompozičných postupov a zásad (5), skutočne nebola napísaná štúdia o Bellušovej tzv. implicitnej teórii architektúry. Ani ja sa o ňu nepokúsim, čím sa vedome zriekam nespome zaujímavej a vzrušujúcej komparácie "zamlčanej teórie" v tvorbe s písanými "explicitnými" textami.

Bellušove písané texty je účelné rozdeliť na dve veľké skupiny. Do prvej treba zaradiť písané, ale nepublikované texty, ktoré sú rozmanitej povahy. (6) Je známe, že Slovenská národná galéria uchováva okrem grafického diela Emila Belluša aj jeho písomnú pozostalosť, ktorá doteraz nebola dôkladne preskúmaná. V nej sa okrem korešpodencie, úradných dokumentov a pod. nachádzajú aj rukopisné prednášky, resp. ich tézy. Možno tu nájsť okolo 300 rukopisne spracovaných hesiel, ktoré spomína tak Martin Kusý i Bellušova personálna bibliografia, určených do Stavebníckeho náučného slovníka. (7) Ich porovnaním s heslami skutočne publikovanými v zmienenom slovníku by sa podarilo vyriešiť aspoň sčasti problém ich autorstva, nakoľko pod uverejnenými heslami niet ani autorskej skratky. Medzi nepublikované práce patria nespome aj Bellušom písané, či garantované vedecko-výskumné práce, ktoré sa nachádzajú sčasti v Slovenskej akadémii vied a sčasti na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Ani tieto neboli doteraz predmetom hlbšieho výskumu. Nezaoberám sa nimi ani ja, a preto sú moje analýzy a závery len čiastkové a nemožno ich považovať za definitívne. Z nepublikovaných prác si všímam len dva texty, ktoré v archíve Slovenskej národnej galérie objavila Jarmila Bencová. Ide o rukopis prednášky z roku 1943 O Stavbe evanjelického chrámu, ktorý podľa priloženej pozvánky mohol odznieť na konferencii, a rukopisné tézy prednášky Emila Belluša na Katedre architektonickej tvorby s názvom Špecifickosť socialistickej architektúry z roku 1961. (8) Ich autentickosť však nie je definitívne preverená, a tak majú z môjho pohľadu len pomocný charakter a v žiadnom prípade nemôžu byť zdrojom nejakých špekulácii o dvoch podobách Bellušovej teórie architektúry publikovanej a nepublikovanej.

Bellušova písaná a publikovaná tvorba zahrňuje podľa jeho personálnej bibliografie z roku 1985 155 položiek. Prepracovaná a doplnená kritická bibliografia Tatiany Vančovej z roku 1999 tento počet záznamov rozširuje na 173. (9) Táto zverejnená a zaznamenaná Bellušova tvorba je žánrovo a tematicky veľmi bohatá.

Z hľadiska typu a veľkosti štylistických útvarov možno v nej nájsť tematické úvodníky v časopisoch, anketové odpovede, príležitostné správy z ciest, úvahy, portréty a medailóny osobností slovenskej architektúry, vystúpenia na zjazdoch, polemiky, autorské správy, recenzie stavieb, časopisov a odborných publikácií, úvody ku knihám a konferenciám, slovníkové heslá, encyklopédie a napokon aj učebné texty, odborné i vedecké štúdie. Táto pestrosť žánrov je charakteristická pre všetky etapy jeho tvorby od roku 1923 po rok 1979 a len potvrdzuje, že Emil Belluš bol nielen architektom, ale aj skutočne aktívnym kultúrnym dejateľom, ktorý pre svoj odbor urobil na Slovensku nesmierne mnoho. Predsa však možno povedať, že niektoré žánre v určitých obdobiach vystupujú do popredia. Pre štyridsiate roky a začiatok päťdesiatych rokov sú to najmä učebné texty encyklopedického aj

skriptového charakteru. Od polovice päťdesiatych rokov až do konca života sa stávajú určujúcimi odborné a vedecké štúdie. (10)

Tematická rôznorodosť je takisto výrazným znakom Bellušovej publikovanej spisby. Dokladá bohatosť osobnosti i šírku a horizont jeho záujmov. Popri ústredných témach, medzi ktoré nepochybne patrili celý život pamiatková starostlivosť, problematika urbanizmu slovenských miest a výstavba i organizácia vedy o architektúre (11), možno medzi "bellušovské" motívy zaradiť typologické aspekty architektúry a pozemného staviteľstva, estetiku architektúry, vrátane dobovej estetiky socialistického realizmu, technické a architektonické školstvo a otázky životného prostredia. (12) Z časového hľadiska možno vysloviť hypotézu, že obdobie dvadsiatych až štyridsiatych rokov bolo obdobím kryštalizácie ústredných tém, roky päťdesiate zreteľnou formuláciou ústredných tém a od rokov šesťdesiatych do konca života išlo o hľadanie formy ich syntézy, či integrálneho prepojenia.

Z publikovaných textov len okolo 17 má v názve slovo veda alebo teória, ktoré je neskôr vykladané v súvislosti s architektúrou a staviteľstvom alebo investičnou výstavbou. Tematicky sa však teórie architektúry alebo jej základných otázok týka oveľa viac článkov a štúdií. (13) Vnútri nich sa Belluš zaoberá i miestom dejín alebo vývoja architektúry i architektonickej kritiky, preto je potrebné napokon odlíšiť tento druh textov od "čisto" vedeckých či teoretických.

Emil Belluš v svojich spomienkach uvádza, že učil viacero predmetov a medzi nimi aj predmet dejiny umenia. V mnohých článkoch a štúdiách urobí historické exkurzy do práve tematizovanej problematiky. Niektoré jeho texty, venované osobnostiam slovenskej architektúry najmä Dušanovi Jurkovičovi, Milanovi Michalovi Harmincovi a Andrejovi Szönyimu alebo čínskej architektúre majú evidentný historický rozmer. (14) V roku 1958 sa v súvislosti s úlohami vedy v architektúre dotýka aj metodologických problémov dejín či vývoja architektúry. Napriek tomu možno konštatovať, že nikdy nepublikoval štúdiu o určitom historickom období, alebo vývinovom štádiu či prelome. Naopak v práve spomínaných textoch sa možno stretnúť s tézami a odpoveďami na otázky, ktoré boli nastolené v teoretických štúdiách. To isté platí o kritických postojoch. Už som spomínal, že Belluš nielen recenzoval, ale aj komentoval architektonické diela svoje, svojich žiakov, spolupracovníkov a kolegov. Aj keď zreteľne vyjadruje svoje hodnotové postoje, evidentne hľadá takú teoretickú pozíciu, ktorá by mu umožnila sformulovať objektívne, alebo prinajmenšom intersubjektívne kritéria posúdenia knihy, diela či celého prostredia. Preto možno uzavrieť, že veľká väčšina jeho odborných článkov a vedeckých štúdií zjavne, ale aj v skrytej forme má práve teoretické zacielenie.

V rámci textov s teoretickým zameraním je nevyhnutné ešte rozlišovať medzi tými, ktoré sa zoberajú otázkami špeciálnej architektonickej teórie napr. typológiou stavieb a všeobecnými problémami vedy o architektúre, teda napr. odpoveďou na otázku, čo je architektúra, alebo metodologickými otázkami povahy architektonickej vedy. Niekedy je toto rozlíšenie ťažšie, inokedy ho možno urobiť jednoznačne. Typickým príkladom na zložitosť je skriptum Teória architektonickej tvorby z roku 1951, ktoré má úvod so všeobecnoteoretickými otázkami a tematické jadro venované špeciálnoteoretickým, typologickým problémom. Jednoznačne možno chápať najmä texty od polovice rokov päťdesiatych, v ktorých sú hlavnými témami problémy architektonickej vedy, ako aj neskoršie štúdie venované budovaniu teórie životného prostredia. (15)

3. Pokus o predbežnú periodizáciu všebecnoteoretickej spisby

Na základe kombinácie žánrovej a tematickej klasifikácie, ako aj rozdelenia textov na teoretické, historické a kritické, špeciálnoteoretické a všeobecnoteoretické, sa možno pokúsiť o predbežnú periodizáciu Bellušovho publikovaného písaného diela, zameraného na vymedzenie pojmu architektúra a na budovanie vedy o architektúre a teórie životného prostredia. Predbežnú preto, lebo sa bude postupne konkretizovať v priebehu ďalšieho výkladu a súčasne aj preto, že nemôžem brať zatiaľ do úvahy nepublikované písané texty. Aj keď sa pojem teória objavuje už v prvých Bellušových textoch z roku 1923, približne do roku 1951 nedochádza k spojeniu dvoch hlavných motívov jeho všeobecnoteoretickej spisby: pokusom o výklad pojmu architektúra a snahám o výstavbu architektonickej vedy. Belluš sa k týmto motívom vyjadruje často, ale oddelene, v rozličných kratších žánrových a tematických útvaroch. V roku 1943 dochádza k náznaku prepojeniu v nešpecifickej štúdii venovanej problémom architektonického školstva (16). Rok 1951 je medzníkom ktorý signalizuje opäť toto spojenie, ale v heterogénnej forme, hoci pod príznakovým, špecifickým názvom. Obdobie od roku 1951 približne do roku 1964 možno považovať za základné obdobie formulácie vedy o architektúre. V ňom Belluš prevažne v dlhších útvaroch, odborných článkoch a vedeckých štúdiách odpovedá na otázku, či architektúra potrebuje špecifickú vedeckú disciplínu a naznačuje okruhy jej problémov a možných výskumných úloh. Od roku 1964 do roku 1979 sa navonok presúva Bellušov záujem od otázok vedy o architektúre na budovanie teórie životného prostredia, ale základné motívy zostanú tematizované aj v tomto všeobecnejšom rámci, hoci z inej perspektívy, ovplyvňujúcej aj miesto architektúry i architektonickej vedy. Niekedy ide v tomto období o kratšie útvary, keď Belluš zostavuje náčrty a kontúry teórie životného prostredia, ale väčšinou prevládajú vedecké štúdie so snahou o systémový výklad tejto teórie. (17)

V akom vzťahu je moja periodizácia k Bellušovej, v ktorej sa pokúsil rozdeliť vlastné písané dielo do troch etáp: prvej, kedy bol samostatným architektom, druhej, kedy sa venoval prevažne pedagogickej činnosti a tretej, v ktorej Belluš pracoval aj v Slovenskej akadémii vied. Sú tu nepochybne isté súvzťažnosti, ktoré naznačujú paralely medzi Bellušovým životom a presunom jeho záujmov, ale nemožno nevidieť rozdiely. Hlavne tie, ktorých pôvod je v tom, že Bellušova periodizácia je z mojho aspektu veľmi hrubá už len vzhľadom na prelínanie jednotlivých etáp, ale

navyše a najmä v tom, že Belluš berie do úvahy celé nešpecifikované písané dielo a ja predsa len jeho presnejšie vymedzenú časť.

4. Bellušov výklad pojmu architektúra

Emil Belluš používa niekoľko pojmov, ktorými sa približuje k výkladu termínu architektúra. Patria medzi ne staviteľské umenie, staviteľstvo či užšie pozemné staviteľstvo, priestorová tvorba, architektonická tvorba. Aj keď nie vždy jednoznačne definuje vzťahy medzi nimi, predsa len je v jeho textoch badateľné úsilie vysvetliť a vymedziť pojem architektúra v ich súvislosti. Na prelome rokov 1942 a 1943 sa pokúša vysvetliť vzťah pozemného staviteľstva a architektúry. Pracuje s veľmi širokým výmerom pozemného staviteľstva, ktorého úlohou sú všetky pozemné stavby rôznych typologických druhov, ale aj pomníková tvorba a starosť o celkovú úpravu obcí, miest a krajiny. (18) Na jednej strane pozemné staviteľstvo situuje do úzkej väzby s umením, dokonca natoľko, že "v histórii umenia má najpoprednejší zástoj, keďže aj ďalšie druhy umenia, najmä sochárstvo a maliarstvo sú ním najčastejšie priamo koordinované". (19) Na druhej strane rozoznáva dve jeho zložky "tvorčiu a remeselnú", pričom tvorivá je záležitosťou osobitne školených, "viac-menej vynikajúcich" architektov. Druhú, remeselnú, napĺňajú pre technickú realizáciu školení inžinieri alebo len na podnikanie špecializovaní architekti. (20) Možno teda predpokladať, že pozemné staviteľstvo v tomto texte splýva Bellušovi s architektúrou a urbanizmom a jeho špecifickým znakom na rozdiel od staviteľstva vôbec je syntéza techniky a umenia. Architektúra tu potom vystupuje v užšom slova zmysle ako kategória vyjadrujúca určitú hodnotovú hierarchiu vnútri tejto syntézy.

V roku 1943 v nepublikovanom texte a neskôr roku 1946 v prvom pokuse o portrét Dušana Jurkoviča Belluš bez bližšieho vysvetlenia zavádza pojem priestoru, priestorovej tvorby a pripomína pojem priestorového plánovania.

V učebnom texte Teória architektonickej tvorby z roku 1951, v ktorom sa už po druhý raz kritizujú jednostrannosti funkcionalizmu a konštruktivizmu, považuje Belluš architektúru na rozdiel od avantgardných pohľadov jednoznačne za umenie. Usiluje sa teda postihnúť jej špecifickosť v rámci neho. Robí to len sčasti tak, že porovnáva kompozičné prostriedky rôznych umeleckých druhov a pri architektúre uvádza " krásne-umelecké priestorové formy". (21) Rozhodujúcim objasnením postavenia architektúry vnútri umenia je prítomnosť, resp. dominantnosť estetickej funkcie. Tento postup nepochybne nadväzuje na Honzíkove a Mukařovského štúdie. Bellušove formulácie sú však kompromisom medzi funkcionalisticko-štrukturalistickým stanoviskom a Bellušovým presvedčením, pretože podľa neho je architektúra "osudovo spätá s ostatným výtvarným umením, i keď jej estetická funkcia nie je obyčajne dominujúca". (22)

Toto vnútorne protirečivé, v zásade vzťahové vysvetlenie dopĺňuje odvolanie sa na klasický vitruviovský výklad architektúry prostredníctvom troch princípov: *účelnosť, hospodárnosť a krása,* ktoré Belluš v tomto období považuje za "tri základné znaky progresívnej architektúry". (23)

V tom istom texte sa objavuje po prvý raz i pokus diferencovať medzi architektúrou a urbanizmom. Ich rozdiel Belluš na jednej strane nezveličuje, keď píše o "urbanistickej funkcii architektúry", z druhej strany sa zdá, akoby viacslovné pomenovanie "priestorová tvorba" dostalo dva možné významy: môže tu fungovať i ako synonymum architektúry aj s jeho urbanistickou funkciou, alebo môže označovať osamostatňovanie sa urbanizmu v zmysle nemeckého Raumplannung.

V roku 1954 sa v štúdii Úlohy našej architektonickej vedy objavuje v súvislosti s "dokonalou a krásnou architektúrou" aj náznak jej genetického výkladu prostredníctvom syntézy vedy, umenia a techniky, na ktorú sa bude Belluš odvolávať viackrát a založí tým tradíciu, ktorá bude mať v spisbe o architektúre na Slovensku svojich pokračovateľov. (24) V sumarizujúcom texte z roku 1955 iba deklarovanú syntézu vysvetľuje bližšie: "Architektúra len ako produkt umeleckého myslenia je formalistickým omylom a práve tak vedou a technikou podložená staviteľská práca bez umeleckého stvárnenia nie je realistickou a socialistickou architektúrou." Keď ponechám bokom vágne termíny realistická a socialistická architektúra, tak tento pokus o výklad pojmu architektúra vyjadrením jej extrémov v rámci intervalu, umožňujúceho prepojiť staviteľstvo, urbanizmus a architektúru, je dokladom Bellušovho plastického a dynamického chápania jej premenlivej podstaty.

V skriptách Typológia budov z roku 1957 sa Emil Belluš usiluje definovať pojem architektonickej tvorby, ktorá je podľa neho "v podstate kompozíciou umelých priestorov, ich ohraničujúcich alebo určujúcich konštrukcií a harmonickej-krásnej formy celku". (25) Súčasne obsiahlejšie vykladá aj okolnosti ako komponenty, ktoré ovplyvňovali jej historický vývoj. Spomedzi týchto "faktorov" uvádza: "výrobné prostriedky, spoločenské vzťahy, spoločenský systém, civilizačné a kultúrne vplyvy, klimatické a geografické pomery, tradície tvorby, návyky, ekonomické a ďalšie vplyvy. Osobitným faktorom sú aj ideologické vplyvy. Historická architektúra vzniká aj z ideových pohnútok (sub specie aeternitatis, dominis, rerum monetarum, rerum technicarum a sub specie hominis)". (26) Zdá sa, že ku koncu päťdesiatych rokov začína ako špecifický príznak architektúry nadobúdať pre Belluša význam práve pojem priestoru, hoci bližšie neurčeného, len umelého a zároveň silnie presvedčenie, že spomínaný výklad dynamickej podstaty architektúry v širokom zmysle slova dokáže najadekvátnejšie postihnúť Honzíkova teória determinantov architektúry. Túto teóriu výslovne spomína v roku 1959, keď sa "determinujúce činitele" pokúša klasifikačne roztriediť do troch skupín, čiže oblastí: účelnosti, ekonómie a krásy, ale vzápätí uvádza aj iné možnosti triedenia. (27) Tento trend v Bellušovom myslení postihnúť živé a premenlivé jadro architektúry čo najúplnejšie, vedie v tomto období k úplne novému pokusu o jej definíciu ako "vysoko organizovanej hmotnej reality v jej špecifickej, komplexnej celistvosti" (28), resp.

ako "v hmote realizovanej syntézy architektonicko-inžinierskeho, vlastne ich spoločného konceptu a výroby..." (29) V kontexte takéhoto širokého a niekedy aj kruhového vymedzenia Belluš trvá na tom, že akýkoľvek priestorotvorný zásah by mal byť aj "umeleckým priestorotvorným činom", hoci si uvedomuje, že to tak vždy nie je, a preto vnútri architektúry zhodne s Honzíkom rozdeľuje architektúru na umelecké dielo, na dielo technickej práce a mechanické bezduché dielo. (30)

V roku 1964 sa Belluš prostredníctvom činiteľovej teórie opäť pokúša diferencovať dynamické vzťahy medzi architektúrou a staviteľstvom, ale už nielen v kontexte priestorovej tvorby, ale v širších súvislostiach životného prostredia. Dobovo charakteristické pritom je, že architektúra sa stala spolu so stavebnou výrobou súčasťou nešpecifickej "investičnej výstavby". Táto sa podľa Belluša opiera o dve výkonné zložky: "...o architektonický koncept, resp. komplexnú projekciu a o výstavbu, resp. výrobu", pričom "architektúru podmieňuje objektívna príprava a subjektívna tvorba". (31) Táto objektívna, vlastne vedecká príprava v rámci architektonického konceptu vychádza z dôkladného poznania činiteľov biologického, psychologického a spoločensky účinného kultúmeho prostredia, v rámci stavebnej výroby zasa z vedenia o fyzikálnych, chemických, mechanických vlastnostiach klasických a nových hmôt, progresívnych ekonomických stavebných konštrukcií a pod. (32) Spoločným menovateľom je nová klasifikácia faktorov teraz už životného prostredia, ktoré Belluš triedi problematicky do štyroch skupín: biologickej, klimatickej a biotechnickej, racionálnej, ktorú neskôr presnejšie nazve civilizačnou a doplní ju ďalej o spoločenskú a napokon prírodno-technickú. Belluš neustále až do roku 1977, ale dá sa povedať, keď berieme do úvahy jeho nepublikované texty a pamäti, že až do konca života, pracoval na spresňovaní vlastnej koncepcie činiteľov a vrstiev životného prostredia a nikdy nepovažoval ich súhm za konečný. Naopak viackrát zdôrazňoval, že svoj príspevok chápe ako "...prvý námet do diskusie...", ktorý bude treba v praxi "...overovať a pravidelne sa k nemu vracať". (33)

V jednom z takýchto pravidelných návratov v roku 1967 rozlišuje tri vrstvy životného prostredia: prírodné a krajinné, umelé hmotné architektonické prostredie a sociálne prostredie. Architektúru a urbanizmus tu teda považuje za "jednu z troch zložiek podstaty životného prostredia..." (34) a jej ústredným problémom je podiel na "...tvorbe životného prostredia, a nie prednostne napr. aprióma forma, raster, modulácia, typizácia, ekonomizmus. Je omyl zamieňať prostriedok s cieľom.." (35) Tento podiel aj pod vplyvom Bruna Zeviho, ale skôr Otakara Novotného ďalej špecifikuje tak, že "architektúra... vytvára, resp. ohraničuje konkávny priestor a spolu so životom v ňom pomáha vytvárať atmosféru, v ktorej kraľuje zdravý, činorodý a spokojný človek". (36) Len takáto architektúra sa podľa Belluša môže stať modernou, nakoľko na prahu zrodu modernej architektúry ešte len stojíme. (37) V jednej z posledných verzií tohto modelu životného prostredia z roku 1974 sa síce umelé hmotné architektonické prostredie zmení na obytné prostredie, ktoré je výrazom jednoty hmotnej a duchovnej kultúry, ale to, že základným prostriedkom tvorby ostáva architektonická a urbanistická tvorba spolu s komplexnou výstavbou, sa nezmenilo. (38)

Na záver tohto parciálneho výkladu možno teda uzatvoriť, že Belluš sa usiloval o syntetický a dynamický výklad pojmu architektúra. Ten mu v jeho úvahách predstavoval syntézu vedy, techniky a umenia, ktorú jemnejšie špecifikoval mnohosťou činiteľov, hoci ich jadrom bola vitruviovská trojica utilitas, firmitas a venustas v Bellušovej verzii účelnosti, hospodárnosti a krásy. (39) Belluš sa nikdy nevzdal chápania architektúry ako umenia, ale bez vzťahov k technike a vede považoval architektúru za formalistickú hru. Vzťahy architektúry a umenia pritom považoval za záležitosť historických tradícií, vzťahy k technike, ale predovšetkým k vede, za vymoženosť modernej doby. Rovnako však nikdy umelo neoddelil architektúru od pozemného staviteľstva či staviteľstva vôbec, nakoľko v nej videl protirečivú jednotu hmotnej a duchovnej kultúry. Architektúra mu bola takisto nerozlučne spojená s urbanizmom. Cieľom takejto syntetickej tvorby bol umelecký priestorotvorný čin v komplexne chápanom životnom prostredí.

5. Bellušova predstava vedy o architektúre, o všeobecnej teórii architektúry

Už som spomínal, že Belluš použil pojem teória hneď v začiatkoch svojej písanej tvorby. V polemike s návrhom bratislavského komisariátu hovorí o "zastaralej a pochybenej teórii" (40). Nevedno, čo mal vtedy na mysli, ale z konextu celej diskusie o úpravách zvolenského zámku i ďalších textov dvadsiatych a tridsiatych rokov, možno usudzovať, že odsudzoval intuitívnosť, subjektívnu improvizáciu a náhodnosť, neplánovitosť, empirickosť, neexistenciu objektívnych, resp. intersubjektívnych kritérií. Volanie po systematickosti a plánovitosti, po "pláne všeobecnom" sa ozýva v odvolávaní sa na jedného z najlepších "architektov a sociológov" Le Corbusiera v Bellušovom článku Plán? (41), ale platilo aj pre pamiatkovú starostlivosť.

Volanie po vedeckosti malo aj iný dôvod. V Bellušovej spisbe súviselo aj so zreteľným úsilím budovať slovenské technické školstvo, technickú inteligenciu, a tým iniciovať rozvoj technických vied, resp. spoluprácu vied rozličných orientácií. Táto tendencia vrcholí roku 1943, keď sa Belluš v článku Technika bez odboru architektúry pokúša zdôvodniť nový odbor a jeho nové stolice "architektúry a priestorového plánovania" na Slovenskej vysokej škole technickej. (42) Až v roku 1951 sa toto volanie po vedeckosti v širšom význame skoncentruje na špecifické problémy architektúry. V tomto roku vychádzajú už spomínané Bellušove skriptá s názvom Teória architektonickej tvorby, ktoré v úvode nastoľujú niektoré problémy všeobecnej teórie architektúry a potom sa v oveľa väčšom rozsahu venujú špeciálnej teórii: typológii budov pre prechodné ubytovanie, kultúru, zdravotníctvo a telesnú výchovu. V úvode sa však nepíše len o tom, čo je architektúra a čo je socialistický realizmus v architektúre,

ale v krátkych úsekoch sa pripomína aj bližšie neurčená súčasná teória architektúry v kapitalistických krajinách. O tom, akú teóriu mal Belluš na mysli, si možno utvoriť len hmlistú predstavu podľa jedného jediného poukazu na to, že táto teória vylučuje architektúru z oblasti umenia. (43) Paralelne s Bellušovým presunom záujmu na ešte vnútorne nediferencovanú teóriu architektúry, silnie Bellušovo presvedčenie o vedeckých metódach v samej architektonickej tvorbe. V tomto učebnom texte píše: "Tvorba architektonická si bedlivo všíma všetky vymoženosti technické, aby sa stali jej prostredníctvom dobrodením ľudu, bude sa vždy opierať o vedu a sama si tiež osvojí vedecké metódy práce." (44) Či ide v tomto prípade o kultivovanie vitruviovskej tradície, deliace samu architektúru na rationatio a fabrica, alebo ide o modernistické inšpirácie, ťažko rozhodnúť. Pravdou je, že Belluš si pri zdôvodnení tézy architektúry ako umeleckého diela na vedeckom základe, vypomáha takmer zhodnými citátmi moderných architektov Richarda Neutru a Waltera Gropia, ale aj o nich platí, že nereprezentujú radikálne krídlo moderny.

Už v roku 1954 však Belluš mení optiku nazerania. Centrom jeho pozornosti už nie je len "všeobecná teória architektúry, ktorú treba neustále rozvíjať" so svojimi otázkami o "podstate architektúry a jej úlohách v socialistickej spoločnosti", ale "architektonická veda". (45) Vedu oproti teórii chápe Belluš najmä v inštitucionálnom zmysle, nakoľko predmetom jej zamerania sa má popri "vedeckej terminológii staviteľskej, architektonickej a urbanistickej", stať "múzeum a archív architektúry, odborná ústredná knižnica a dokumentačné stredisko." (46) Zároveň je mu veda širším pojmom, ktorého je všeobecná teória len jednou zo súčastí popri "histórii" a špeciálnych teóriách "výstavby miest a dedín, bytovej výstavby, výstavby verejných stavieb, ľudového a umeleckého priemyslu a stavebnej techniky". (47) Vedecký výskum má však podľa Belluša zabezpečovať aj architektonická tvorba. Má "skúmať a vyvodzovať vedecké a umelecké závery...". (48) Aký je vzťah medzi architektonickou vedou a vedeckým prieskumom vnútri architektonickej tvorby, v tomto štádiu Belluš ale nevysvetľuje. Dá sa len tušiť, že tu ide o bližšie nešpecifikovaný typ aplikovanej vedy, nakoľko má "pohotovo pomáhať projektantom novej architektúry". (49) Napokon majú byť vedecké poznatky "východiskom pri hodnotení dôležitých architektonických a urbanistických projektov a súťaží." (50) Týmto, aj keď nie výslovne zdôrazňovaným, ale doložiteľným spôsobom, sa architektonická veda začína štrukturálne podobať umenovedám, ktorých základnými zložkami sú história, teória a kritika, resp. všeobecnej vede o umení s teóriami jednotlivých umení, hoci organizačne sa zaraďuje medzi vedy technické. V roku 1955 už Belluš môže napísať, že je založený Ústav stavebníctva a architektúry pri technickej sekcii Slovenskej akadémie vied a na ňom sa rozvíja vedecká práca. V roku 1956 sa objavujú aj prvé slová kritiky na adresu teórie architektúry. V poznámkach o čínskej architektúre Belluš konštatuje, že "konkrétne teória architektúry nadmieru teoretizuje v polohe analýzy, je málo inštruktívna, a preto pri mnohostrannosti problémov v architektúre často dezorientuje". (51)

V študijnom texte Typológia budov Belluš už zreteľne odlišuje náuku o typológii od všeobecnej teórie architektúry, hoci nechce z typológie robiť "osihotenú disciplínu len funkčného charakteru", a stavia ju do širších súvislostí výtvarných i konštruktívnych. (52)

Na konferencii O vedeckých problémoch architektúry roku 1958 sa Emil Belluš zamýšľa nad úlohami vedy v architektúre a súčasne nastoľuje otázku "účelnosti rozvíjania špecifickej architektonickej vedy". Táto polarita vedy v architektúre a architektonickej vedy, resp. vedy o architektúre je teraz už jasným formulovaním počiatočných intuícií a na dlhé obdobie arénou Bellušovho myslenia o architektúre. V nej ako sprostredkujúci činiteľ vystupuje do popredia architektonický koncept, ktorého základnú úlohu začína Belluš zdôrazňovať práve v tomto čase. V Bellušovej tabuľke kategorizácie úloh vedy v architektúre - stavebníctve vyplýva z určitých už spomínaných predstáv o architektúre. V tomto prípade vitruviovskej a honzíkovskej. A len na tomto základe sa ocitne veda o architektúre spolu s estetikou medzi disciplínami, ktoré v oblasti krásy skúmajú optimálne kultúrne prostredie spoločnosti s cieľom poznať "zákonitosti v historickej a súdobej architektonickej a urbanistickej tvorbe" s cieľom pozdvihnúť estetiku architektúry vedno s architektonickou teóriou. (53) Zdá sa teda, že pokiaľ veda o architektúre je analógiou umenovied, veda v architektúre má skôr povahu "zloženej vedy", nakoľko sa v nej uplatňujú poznatky tak prírodných, ako aj technických a spoločenských vied. Preto môže Belluš napísať, že špecifické úlohy vedy v architektúre "nemôžu byť okrajovým príveskom základných vied, ako napr. dejín umenia, fyziky, biológie a pod., ale naopak je žiaduce rozvíjať ich ako špecifické, osobitné a sústredené v tesnom vzťahu a za pomoci základných vedných odborov". (54) V roku 1964 sa Belluš v novinovom článku pri príležitosti jeho šesťdesiatich piatich narodením a v štúdii o vedeckých problémoch investičnej výstavby vracia k úlohe architektonického konceptu a považuje ho za "v podstate sprostredkovateľa medzi výskumom a stavebnou výrobou" s vlastným analytickým potenciálom. (55) Práve v jeho rámci, ktorý má zrejme charakter zloženej vedy vznikajú neustále interdisciplinárne presahy, z ktorých v tomto období Belluš vymenúva "biopsychourbanizmus", "biopsychoarchitektúru" a "architektonickú fyziku". (56) Aj tu platí, že koordinovaný výskum vyplýva zo špecifickosti architektúry. Bellušova predstava integrovaného výskumu architektúry a jej zmyslu ho vedie smerom od vedy o architektúre a vedy v architektúre k úvahám o koncepcii vedeckých problémov tvorby a ochrany životného prostredia, v ktorých sa roku 1967 popri honzíkovskej činiteľovej teórii uplatní opäť priestorová teória Bruna Zeviho a priestorová koncepcia Otakara Novotného.

V roku 1973 hovorí Belluš o "vedeckej základni" tvorby životného prostredia a o rok neskôr sa pokúša o systémový prístup k teórii životného prostredia jeho členením na tri typy prostredia a vnútri nich na sféry s vlastnými zámermi, cieľmi a prostriedkami, z ktorých vyvodzuje imanentné hodnotové kritériá. (57) A napokon roku 1977 pri zamýšľaní nad teoretickými otázkami školenia architekta a architekta-urbanistu

spomedzi spoločenskovedných, technických a prírodovedných disciplín vyzdvihuje predovšetkým "disciplíny metodologické", ktoré študenta architektúry "uvádzajú do sveta syntetickej architektonickej tvorby životného prostredia nových kvalít". (58)

Ako som už spomínal, Emil Belluš venuje architektonickej teórii celú sedemnástu kapitolu svojich spomienok a pamätí. Tá je ale v zásade rekapituláciou tu naznačeného myšlienkového oblúku. Preto možno aj bez ich reflexie uzatvoriť, že Belluš položil základy tak vedy o architektúre, resp. architektonickej vedy, ako aj vedy v architektúre a teórii architektonického konceptu. Mimoriadne treba vyzdvihnúť jeho úsilie o vybudovanie kategoriálneho aparátu všeobecnej teórie architektúry, ktoré však narážalo na odpor troch, resp. štyroch vyhranených všeobecných teórií, prítomných v jeho úvahách, z ktorých s veľkou pravdepodobnosťou vychádzal: vitruviovskej, honzíkovskej, Zeviho a syntetickej. Ich spoločným menovateľom je najpravdepodobnejšie teória činiteľov Karla Honzíka.

6. Bellušove postupy pri budovaní vedy o architektúre a všeobecnej teórie architektúry či teórie životného prostredia

Emil Belluš vychádzal pri výstavbe vedy o architektúre, vedy v architektúre, všeobecnej teórie architektúry i teórie životného prostredia nespome popri sprostredkovaných poznatkoch z vlastnej skúsenosti tvorivého architekta. V mnohých článkoch a štúdiach sa však kriticky vyjadruje najmä na adresu číreho empirizmu a sústavne požaduje od architekta i vedca predovšetkým teoretický výkon. (59) A nielenže ho požaduje, ale sa i sám oň usiluje. Vidno to v neustálych pokusoch o spresňovanie pojmov, hľadanie súvislostí medzi nimi, ktoré by dokázali postihnúť to, čo sa v dobovej terminológii nazývalo "zákonitosťami" architektonickej tvorby či tvorby životného prostredia. Prejavuje sa to aj v zdôrazňovaní významu vedeckej metodológie, ako aj metodickosti a metodologickosti samej architektúry, v snahách aplikovať metódy systémového prístupu a princípov interdisciplinarity vo výskume životného prostredia. Napriek týmto nespomým faktom a jeho zmyslu pre dynamickú premenlivosť a protirečivosť javov, treba konštatovať, že Belluš nikdy neprekročil klasifikačnú úroveň súvislostí, aj keď sa vyskytnú náznaky genetických a funkcionálnych analýz. Klasifikačná úroveň vedy naplno zaznieva v neustálych taxonómiach činiteľov, úloh vedy v architektúre i architektonickej vedy a ovplyvňuje aj výklad pojmov, s ktorými Belluš pracuje. Ide o elementárne vysvetlenia bez hlbšieho zdôvodnenia a v jeho článkoch a štúdiách sa často vyskytujú pojmy nijako nezadefinované. A to aj v takých prípadoch, kde sa púšťa do metateoretických úvah. Belluš neveril v samospasiteľnosť a autonómnosť teoretického výkonu. Prílišné teoretizovanie odsudzoval. Bol presvedčený o tom, že veda a teória majú byť dostatočne inštruktívne pre architektonickú tvorbu. Aj keď rozlišoval medzi základným a aplikovaným výskumom, zmysel vedy videl v jej aplikovateľnosti v konkrétnych riešeniach a schopnosti poskytovať kritéria posudzovania a hodnotenia. (60)

Bellušove texty síce narábajú so sprostredkovaným vedením, ale zvyčajne v nich absentuje vedecký aparát. Len niekoľkokrát sa Belluš odvoláva na Le Corbusiera, Richarda Neutru či Waltera Gropia, Jaroslava Fragnera, Oldřicha Starého i Oldřicha Stefana a predovšetkým Karla Honzíka. Kriticky sa vyrovnáva a polemizuje s Adolfom Loosom a Karlom Teigem, Konstantinom Stepanovičom Meľnikovom. Zmieňuje sa tak o Kantovi i Nietzschem, ako aj Brunovi Zevim a Geoffry Scottovi. Jediný prípad textu, ktorý má pomerne rozsiahly aparát, je skriptum Teória architektonickej tvorby z roku 1951, a už len z neho je zrejmé, čo čítal a z čoho vychádzal.

7. Záver

Pokúsil som sa po prvý raz roztriediť publikované písané dielo architekta Emila Belluša a naznačiť jeho názory na architektúru, na vedu o architektúre, teóriu architektúry a teóriu životného prostredia, ako aj stručne popísať ním používané vedecké postupy. Domnievam sa, že z môjho stručného prehľadu vyplýva, že jeho zakladateľský podiel na budovaní architektonickej vedy a všeobecnej teórie architektúry na Slovensku je nespomý a nespochybniteľný. Súčasne je zrejmé, že napriek tomu, že teóriu architektúry a životného prostredia ako aj ducha vedeckosti všemožne propagoval a presadzoval, tak vo vlastnej tvorivej i pedagogickej činnosti ako aj v návrhoch učebných osnov a plánov fakulty, nikdy nebol svojím založením kabinetným vedcom s vlastnou metodologickou výbavou a jasnou terminológiou, s pochopením pre autonómnosť vedeckého výskumu. Emil Belluš ostane natrvalo mimoriadnym architektom, ktorého zásluhy pri presadzovaní ideálov vedeckosti a teórie v odbore architektúra začínajú i končia pri vybudovaní základov, "prvých príspevkov". Je to málo?

Napriek tomuto, pre mnohých prekvapujúcemu názoru, očakávam, že podrobnejší výskum celého písaného Bellušovho diela prinesie aj korekcie mojich záverov, i keď tajne dúfam, že nie priveľké.

Poznámky:

1) Pozri predovšetkým publikácie: *Kusý, M.: Emil Belluš.* Tatran, Bratislava 1984, s. 88; *Bellušová, E.: Korene tvorivého myslenia.* Tatravel, Banská Bystrica 1992, s.61; ďalej katalógy: *Architektonické dielo Emila Belluša.* Incheba pre Zväz slovenských architektov, Bratislava 1974, s. 44; *Architekt Emil Belluš - regionálna moderna.* Spolok architektov Slovenska, Bratislava 1992, ako aj celý rad článkov, ktoré vychádzali pri príležitosti Bellušovych postupov a osláv šesťdesiatin a sedemdesiatin i osemdesiatin, uvádzaných v *personálnej bibliografii Emil Belluš.* Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica 1985, s. 55-142. Pochopiteľne viaceré publikácie uvádzajú aj viac-menej kompletný súpis Bellušovej publikačnej činnosti, ale len v knihe Martina Kusého st. sa možno stručne zoznámiť s niektorými Bellušovými názormi. Rozsiahle citácie z jeho spomienok neberiem do úvahy.

2) *Belluš, M (?): Na prelome našich národných dejín.* (Emil Belluš, spomienky architekta - náčrt). Bratislava 1978, s. 260. Prechovávané v Archíve písomností Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Kapitola XVII. má názov Teória - základné otázky tvorby a výchovy, s. 166-189

3) Ide o konferencie Za rekonštrukciu miest a ich historických jadier z roku 1955, Metodika rajónového plánovania (?), O vedeckých problémoch architektúry z roku 1958

4) *Kusý, M.: Emil Belluš.* Tatran, Bratislava 1984, s. 13-15

5) pozri predovšetkým publikovanú prednášku Kláry Kubíčkovej *Princípy architektonickej kompozície diela.* In: katalóg Architekt Emil Belluš - regionálna moderna. Spolok architektov Slovenska, Bratislava 1992, bez uvedenia strán

6) Nepublikované texty sa neroztriedené nachádzajú v Archíve písomností Slovenskej národnej galérie v Bratislave.

7) Personálna bibliografia Emila Belluša uvádza s odvolaním sa na údaj Martina Kusého počet 500 hesiel. Toto číslo korigovala Tatiana Vančová v pripravovanej kritickej bibliografii, ktorá má vyjsť roku 1999.

8) Ide o nesignovaný a neautorizovaný text, v ktorého hlavičke je strojom napísané *Špecifickosť socialistickej architektúry.* Náčrt téz prednášky akademika E. Belluša na zasadaní KAT 25. 2. 1961. Či takáto prednáška skutočne odznela, sa mi zatiaľ štúdiom katedrových zápisníc nepodarilo zistiť. Spolu s rukopisným textom *O stavbe evanjelického chrámu*, takisto nesignovanom a neautorizovanom, navyše nedokončenom, overiteľnom len pozvánkou Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave na cyklus prednášok v evanjelickom zborovom chráme na Konventnej ulici s dátumom Bellušovej prednášky 27. 1. 1943, sa obe písomnosti nachádzajú v Archíve písomností Slovenskej národnej galérie v Bratislave.

9) *Emil Belluš. Personálna bibliografia.* (Zost. Eva Dropčová a Tatiana Vančová). Bratislava 1999, rukopis

10) Aj keď aj v tomto období vydáva Belluš učebné texty a píše rozličné útvary od poznámok až po popularizačné štúdie, prevládanie tohto žánru je doložiteľné aj kvantitatívne aj ich určením.

11) Tieto témy spracúva a neustále sa k nim vracia a nie je náhodné, že práve tieto témy sa stali aj hlavnými témami spomínaných konferencií, spomínaných v poznámke 3.

12) Frekventovanosť týchto tém dobre odráža personálna bibliografia Emila Belluša z roku 1985. Ako v poznámke 1. Časť Publikačná činnosť Emila Belluša. s. 11-63.

13) Treba pritom rozlišovať len použitie slova teória a veda v texte od skutočného tematizovania otázok teórie architektúry, architektonickej vedy a vedy v architektúre aj keď na malej ploche.

14) Pozri: *Belluš, E.: Architekt Milan Harminc 70-ročný.* Technický obzor slovenský, 3, 1939, č. 5, s. 175; *Belluš, E.: Národný umelec Dr.h.c. Dušan Jurkovič.* Elán,15, 1946, č. 9-10, s. 8-11; *Belluš, E.: Poznámky o čínskej architektúre.* Naša veda, 3, 1956, č. 2, s. 56-62; *Belluš, E.: Sedemdesiatpäťka Andreja Szönyiho.* Projekt, 2, 1960, č. 11-12, s. 187; *Belluš, E.: Architekt Dušan Jurkovič 1868-1968.* Výtvarný život, 13, 1968, č. 8. s. 360-363. Sem nerátam niektoré príležitostné portréty súčasných slovenských architektov.

15) Téma životného prostredia sa ozýva už v štúdiách z roku 1964 a explicitne ju v názvoch možno doložiť roku 1965 a frekventuje prakticky až do roku 1974. Pozri personálnu bibliografiu Emila Belluš, ako v poznámke 1 a 12.

16) *Belluš, E.: Technika bez odboru architektúry.* Technik, 3, 1942/43, č. 3-4, s. 37-39

17) Pozri napr. *Belluš, E.: Náčrt systémového prístupu k teórii a tvorbe životného prostredia.* Životné prostredie, 8, 1974, č. 1, s. 42-43

18) ako v poznámke 16, s. 38

19) tamže, s. 38

20) tamže, s. 38

21) *Belluš, E.: Teória architektonickej tvorby.* Štátne nakladateľstvo, Bratislava 1951, s. 12

22) tamže, s. 16

23) tamže, s. 9

24) Belluš, E.: Úlohy našej architektonickej vedy. Naša veda, 1, 1954, č.10, s. 296. Táto téza, o ktorú sa oprel predovšetkým *Ladislav Beisetzer* v publikácii *Architektúra ako umenie a veda* z roku 1987 má dodnes svojich nasledovníkov.

25) *Belluš, E.: Typológia budov sociálnych, pre prechodné ubytovanie, kultúrnych, zdravotníckych, kúpeľných a športových.* Slovenská vysoká škola technická v Slovenskom vydavateľstve technickej literatúry, Bratislava, 1957, s. 3

26) tamže, s. 3

27) *Belluš, E.: Úlohy vedy v architektúre.* In: O vedeckých problémoch architektúry. VSAV, Bratislava 1959, s. 57 a 63, kde píše, že činitele možno triediť na "materiálne a ideové, podmieňujúce a podmienené, všeobecné a špecifické, hlavné a podružné, určujúce a formujúce aj inak."

28) tamže, s. 55

29) tamže, s. 71

30) tamže, s. 70

31) Belluš, E.: Vedecké problémy investičnej výstavby vo svetle XII.sjazdu KSČ. In: Zborník vedeckých prác Stavebnej fakulty SVŠT v Bratislave. SVTL, Bratislava 1964, s. 9

32) tamže, s. 9

33) *Belluš, E.: Kritériá životného prostredia.* Životné prostredie, 1, 1967, č. 4, s. 124

34) *Belluš, E.: Základné otázky tvorby a ochrany životného prostredia.* Architektúra a urbanizmus, 3, 1969, č. 3, s. 8

35) tamže, s. 9

36) tamže s. 9. Belluš tu skôr ako o vnútornom priestore hovorí o priestore konkávnom, priestore ako dutine v tom zmysle, ako ho používal Otakar Novotný v svoje knihe O architektuře z roku 1958.

V nepublikovanom náčrte téz prednášky *Špecifickosť socialistickej architektúry* v odstavci nazvanom Čo je ar-

chitektúra tvrdí, že je priestorovým umením, "umením priestorovej tvorby, ktorého stredobodom je človek a jeho život. Na človeka pôsobí priestor, čiže súhm kulís a ich fyziologický a perspektívny účin. Tri jeho dimenzie sú vždy viazané na čas. Tvorený priestor je konkávny, v protiklade k priestoru sochárskemu, ktorý je konvexný a maliarskemu, ktorý je fiktívny-virtuálny." Pozri ako v poznámke 8, s. 2

37) ako v poznámke 34, s. 8

38) *Belluš, E.: Náčrt systémového prístupu k teórii a tvorbe životného prostredia.* Tri oblasti životného prostredia v socialistickej spoločnosti: A. Prírodné prostredie. B. Duchovné prostredie. C. Obytné prostredie. Životné prostredie, 8, 1974, č. 1, s. 43, 44

39) Je pozoruhodné, že Emil Belluš, ktorý venoval konštrukciám mimoriadnu pozornosť v tejto svojej reformulácii vitruviovskej triády obchádza firmitas a nahradzuje ju hospodárnosťou, a to aj napriek tomu, že zrejme poznal aj Wagnerovskú verziu, sprostredkovanú Antonínom Englom, kde figuruje účel, konštrukcia a poézia. Belluš píše o poézii a próze v architektúre v už viackrát spomínanom Náčrte téz prednášky Špecifičnosť socialistickej architektúry. Pozri ako v poznámke 8, s. 1

40) *Belluš, E.: Župný dom nebude umiestnený v zvolenskom zámku.* Hronské noviny, 5, 1923, č. 29, s. 3

41) *Belluš, E.: Plán? Politika,* 1, 1931, č. 22, s. 258-259

42) ako v poznámke 16, s. 39

43) ako v poznámke 21, s. 16

44) tamže, s. 19

45) *Belluš, E.: Úlohy našej architektonickej vedy.* Naša veda, 1, 1954, č. 10, s. 298

46) tamže, s. 298

47) tamže, s. 298

48) tamže s. 297

49) tamže, s. 297

50) tamže, s. 297

51) *Belluš, E.: Poznámky o čínskej architektúre.* Naša veda, 3, 1956, č. 2, s. 56

52) ako v poznámke 25, s. 3-4

53) ako v poznámke 27, s. 73

54) tamže, s. 71

55) ako v poznámke 31, s. 9

56) tamže, s. 9

57) ako v poznámke 38, s. 42-43

58) *Belluš, E.: Teoretické otázky školenia architekta a architekta-urbanistu.* Projekt, 19, 1977, č. 6, s. 10

59) Jedno z prvých kritických vyjadrení na adresu empirizmu je z roku 1964 v diskusnom príspevku na 2. zjazde Zväzu architektov ČSSR. Architektúra ČSSR, 23, 1964, č. 6, s. 398

60) Nemožno to však absolutizovať, nakoľko v roku 1958 Belluš v zmysle svojho chápania objektívnej vedeckej prípravy a subjektívnej tvorivosti na margo tohto problému napísal: "Nebolo by správne pri takomto rozpoznávaní potrieb vytyčovať si za výsledný cieľ "recept na tvorbu". Nie to nechceme tvrdiť a ani nebudeme. Architektonická tvorba ako syntéza vedy (spoločenskej a prírodnej), techniky a umenia sa v rámci socialistickej výstavby, keď zdôrazňujeme, že sa nezaobíde bez vedy, jednako sa neobíde ani bez subjektívnych prínosov schopných architektov." Pozri ako v poznámke 27, s. 67.

Summary

EMIL BELLUŠ, THE FOUNDER OF SCIENCE ON ARCHITECTRE AND THEORY

The author researches the archive documents and opens the question about the presentation of Emil Belluš in the role of scientist and theoretician of architecture. Belluš´s activity in this field was connected with his effort to develop Slovak technical education and to initiate development of science and technology. In 1955 he founded the Institute of Building and Architecture as part of the Academy of Sciences, where the architectural science and theory started to be developed. As far as his own scientific and theoretical activity is concerned his asset has been considered by his monographer as popular theoretical approach. Belluš´s founding activities in creating the architectural science and general theory of architecture in Slovakia is undoubted.